

Werner Helmich met zijn jachthonden op Baak. Part. coll.

# Eén dorp, twee werelden

## Astrid Schutte schrijft over de laatste heer van Baak

Sophie Reinders

**Volgende maand verschijnt het boek *De laatste heer* van Astrid Schutte. Hierin vertelt zij het verhaal van twee inwoners van het Gelderse Baak in de twintigste eeuw. Werner Helmich was de laatste kasteelheer van het dorp, haar vader Jan Schutte zoon van een pachtboer, die met aanvankelijk alleen lagere school opklom tot bankdirecteur. Voor Werner Helmich pakte de nieuwe tijd minder rooskleurig uit: hij moest zijn kasteel vaarwelzeggen.**

Schrijver en journalist Astrid Schutte groeide op in Baak. Het kasteel fascineerde haar al in haar jeugd. 'Ik schaatste vroeger op de slotgracht en toen er later nonnen in het pand zaten, heb ik er weleens gezongen. Maar ik kwam er nooit binnen.' In het archief in Zutphen bleek veel materiaal over het kasteel te liggen. Genoeg voor een boek. 'Dan komt de afweging: hoe groot is dit verhaal? Het had nog iets spannends nodig, een contrast, want dat werkt goed. Toen dacht ik terug aan de link tussen de laatste heer van Baak en mijn vader, die in 1981 overleed.'

### GEVOELIGE HERINNERINGEN

*Deze link wordt gelegd door een oom wanneer je hem ruim twintig jaar geleden interviewt voor een herinneringsboekje over je vader.*

Dat klopt. Mijn oom vertelde mij toen dat mijn vader in het begin van zijn carrière hulp kreeg van Werner Helmich. 'Nu moet je even de bandrecorder uitzetten', zei hij. 'Het is een geheim. Je moet dit niet opschrijven.' Maar ik kan de bandrecorder wel uitzetten, maar mijn oren niet. Uiteindelijk heb ik het verhaal toch gebruikt voor het boekje en bleek het mee te vallen wat betreft de gevoeligheid.

*Waarom lag het verhaal zo gevoelig?*

Baak was een heel klein dorp, een katholieke enclave in de protestantse Achterhoek en de heer van Baak werd gezien als iemand uit een hogere klasse, als iemand die in zekere zin bovenaan staat in de dorps-hiërarchie. Zo iemand mag niemand beoordelen. Die logica heerst heel sterk in het dorp. Dat was in mijn jeugd ook zo. Mijn vader had op een gegeven moment een soort notabele status bereikt als bankdirecteur en daarom moesten wij bij alle winkeliers in zijn klantengebied kopen. Hij heeft weleens een telefoontje gekregen met het verwijs dat hij bij een bepaalde zaak meer gekocht had dan bij degene die boos opbelde. Kortom, als je een bepaalde positie bereikt hebt, hoort daarbij dat je iedereen gelijk behandelt. Dat gold voor de heer van Baak en ook voor mijn vader. Als bekend was geworden dat hij hulp had gehad aan het begin van zijn carrière, dan zou het draagvlak voor zijn functie mogelijk verminderd zijn. En draagvlak was voor een bankdirecteur, zeker in een klein dorp, toen heel belangrijk.

*Voor het boek put je uit veel persoonlijke bronnen. Voor wat betreft het leven van je vader waren die nabij, maar voor Werner vermoedelijk niet (allemaal) in het archief te vinden?*

Ik had goed contact met zijn kinderen. Met name met Frans Helmich, die me ontzettend vaak geholpen heeft. Hij heeft zelf een grote historische interesse en snapte heel goed hoe belangrijk het is voor een schrijver om onbeperkt toegang te hebben tot zoveel mogelijk bronnen. Het oorlogsdagboek van zijn vader lag ergens op zolder. Ik mocht het inzien. En hij heeft ook gezorgd dat ik de liefdesbrieven van Werner en zijn toekomstige vrouw kon lezen. Dat is natuurlijk geweldig. Die brieven geven een fantastisch tijdsbeeld van de katholieke elite en hoe die met huwelijk en seksualiteit omging.

*Er zijn overeenkomsten tussen Werner Helmich en je vader: het zijn allebei mannen met aanzien in het dorp. Maar er zijn vooral ook verschillen. Ik denk dat je hun levenslopen in het boek niet voor niets om en om beschrijft?*

Ze leefden vlak bij elkaar, in dezelfde tijd, maar in verschillende werelden. Ik heb me in het begin afgevraagd: hoe kun je je verhaal het beste opbouwen als je de levensloop van twee personen wilt vertellen die niet constant met elkaar te maken hebben, die elkaar jarenlang niet ontmoetten, behalve in de kerk? Ik heb daarom gekozen voor een structuur waarbij je de beide verhalen afwisselt. Zo laveer je als lezer steeds tussen twee sferen, twee talen, twee universums.

### BUITENLEVEN NA DE OORLOG

*Werner Helmich woonde in de jaren vijftig op Baak met het gezin van zijn zus. Hoe moet ik me het huishouden op het kasteel voorstellen?*

Toen Werners zus Johanna trouwde, betrof ze de linkervleugel met de serre. In de rechtervleugel woonde Werner, na zijn huwelijk in 1951 samen met zijn vrouw. Hij had een kantoor in het andere deel. In zijn dagboek schrijft Werner dat wanneer de etensbel gaat, hij zich naar de eetkamer begeeft. De gezinnen van Werner en zijn zus moeten samen gegeten hebben, want ze hadden een kokkin en een dienstmeisje, en die zullen ze gedeeld hebben. Johanna was voor haar huwelijk wijkverpleegster. Werner had zijn bestuurszaken op allerlei plaatsen. Ze hadden iemand voor het vee, een tuinman en los personeel. In de kasboeken worden geregeld drie losse arbeiders genoemd en daarnaast nog andere uitgaven aan arbeidslonen, dus er waren meer arbeiders. Ik heb in elk geval één pachtcontract gezien waarin sprake was van een CAO. De pachter was dus in vaste dienst en had een voor toen modern contract. Daarnaast hadden Johanna en Werner in hun tijd op Baak samen nog iets van zestig pachters, van wie er negentien ook een woning pachtten.

*Werner Helmich was lid van een sociëteit van landgoedeigenaren. Wat werd daarin zoal besproken?*

Het was een informeel clubje. Een eerste vermelding ervan kwam ik tegen in een boek over kasteel Hackfort. Ook een van de zoons van Werner wist nog van het bestaan. Het initiatief kwam van Arend baron van Westerholt van Hackfort. Het was een mannenaangelegenheid: vrouwen mochten er niet bij zijn. Ze borrelden en spraken over alles wat te maken had met het beheer van hun landgoederen, de problemen die ze daarbij ondervonden, welke belastingvoordelen er waren, et cetera.

*Het was dus niet alleen een gezelligheidsclubje?*

Het was natuurlijk een eenzame positie: als stamhouder van een huis en landgoed had je een enorme taak. Jij was degene in de familie die die kolos in stand moest zien te houden. Ik denk dat je in die positie weinig mensen hebt met wie je daar echt over kunt praten, bij wie je aan een half woord genoeg hebt; behalve collega-landheren.

*De jacht speelt een belangrijke rol in het leven van Werner, blijkt wel uit je boek.*

Werner was een heel serieuze man, maar op alle jachtfoto's straalt hij. Volgens mij hield hij van de sociale setting van de jacht: landheren die elkaar uitnodigen voor een middag samen jagen. De buiten-sociëteit is er ook uit voortgekomen. Werner was trouwens geen goede schutter – 'wisselvallig' noemt hij het zelf – zijn vrouw was veel beter. Het wild dat hij schoot gebruikte hij ook voor het onderhouden van relaties. Mijn vader kreeg af en toe een haas van hem.

## Werner was geen goede schutter – 'wisselvallig' noemde hij het zelf

*Het lukt Werner uiteindelijk niet om het huis te behouden. Hij moet het in 1956 verkopen. Hoe reageerde de familie daarop?*

Een aantal neven en nichten was zeer verbolgen. Met name de oudste neef van de Helmichs was boos en schreef dingen als 'jij hebt onze naam verkwaanseld'. Want zo dacht hij: het landgoed hoort bij de familie en geeft mij ook een zeker aanzien. Volgens die neef had Werner dat nu allemaal weggegooid. Ook andere familieleden waren onthutst.



Schrijver en journalist Astrid Schutte. Foto: Ruud Pos



Jan Schutte met zijn vrouw Willemien Bosman en kinderen in 1969. Part. coll.

Begrijpelijkerwijs voelde het ook als hun huis. Maar Werner moest er ook echt voor zorgen en de kosten dragen. Op een gegeven moment heeft hij zijn familie voorgerekend wat het huis kostte. Niemand kwam met een financiële oplossing. Toen zag de familie wel dat verkoop noodzakelijk was.

*Hoe voelde Werner zich onder de beslissing te moeten verkopen?*

Ik weet dat hij voor de verkoop eens gezegd heeft: 'Ik eet liever droog brood dan dat ik het huis verkoop.' Dat is natuurlijk een hele emotionele uitspraak, die aangeeft hoe zwaar het voor hem woog. Hij voelde het als een opdracht van het voorgeslacht om zorg te dragen voor zijn bezit. Ik denk dat Werner de verkoop misschien ook wel een beetje als falen heeft gevoeld: iets wat hij graag wilde is niet gelukt.

## Hij heeft binnen zijn mogelijkheden alles gedaan om dat huis overeind te houden

### MANNEN VAN DE OUDE STEMPEL

*Had hij iets anders kunnen doen? Was hij niet inventief genoeg?*

Hij heeft echt wel naar oplossingen gezocht. Hij belegde in aandelen, volgde een rentmeestersopleiding, probeerde vanuit Baak een juridische praktijk op te zetten. Het is natuurlijk ook zo dat hij zijn eigen talenten en belangstellingen had. Hij was een gepromoveerd jurist en zeer geïnteresseerd in filosofische en theologische vraagstukken. Dan ligt het niet voor de hand dat je vakantiewoningen gaat exploiteren, zoals 't Zelle deed, of dat je zelf op de tractor klimt, zoals de eigenaar van 't Medler. Dat was niks voor hem. Maar hij heeft binnen zijn mogelijkheden wel alles gedaan om dat huis overeind te houden.

*Na de verkoop van Baak vertrok Helmich met zijn gezin naar Velp. Zijn pachters kwamen eens per jaar naar Velp om het pachtgeld af te geven. Dat klinkt mij wat ouderwets in de oren.*

Vanuit onze ogen is dat ook zo. Vanuit Werner was er de behoefte om persoonlijk contact te hebben, hij wilde de mensen zien, in de ogen te kijken. Het kwam denk ik voort uit de zorgplicht die hij voelde, maar het had zeker ook iets paternalistisch. Na zijn verhuizing uit Baak hield hij een pied à terre in het dorp. Daar kwamen ook wel pachters om pacht te betalen. Ik heb één verhaal gehoord waaruit bleek dat niet iedereen het prettig vond om persoonlijk geld langs te brengen.

*Hij was duidelijk een man van de oude stempel. Ik zie daar ook wel overeenkomsten met jouw vader, de bankier met aandacht voor zijn cliënten, die zakendeed op basis van vertrouwen en persoonlijk contact.*

Mijn vader was absoluut uit hetzelfde paternalistische hout gesneden. Zijn werknemers tutoyeerden hem niet. Hij ging ook naar mensen toe om financiële zaken te regelen, bouwde jarenlang aan persoonlijke relaties. Hij vond ook dat een bankier dienstbaar moest zijn aan zijn klanten. De hedendaagse belustheid van banken op winst, daarover zou hij zich hebben omgedraaid in zijn graf.

### MENSEN VAN EEN ANDERE KLASSE

*In het boek benadruk je het belang van onderwijs bij het verkleinen van sociale ongelijkheid.*

Er zijn nog steeds klasse- en kansenverschillen, maar de leerplichtwetten en investeringen in onderwijs hebben aantoonbaar de kansen vergroot van iedereen. Als je niet de capaciteiten hebt om hoger onderwijs te volgen, is er in theorie niks aan de hand. Wat ik alleen zo erg vind is dat opleiding zo gekoppeld is aan waardering. Mensen zijn geneigd een chirurg meer te waarderen dan een verpleegkundige. En dat is vreemd, want een samenleving heeft mensen met verschillende capaciteiten nodig.

Het is fijn als iedereen doet waar hij goed in is. En het is heel verdrietig als je niet gewaardeerd wordt terwijl je wel een bijdrage levert aan de maatschappij.

*Als we de levens van de twee mannen overzien, dan moeten we concluderen dat die niet met elkaar vervlochten raakten.*

Dat klopt. In hun vrije tijd verkeerden ze niet met elkaar. Toen mijn vader eenmaal bankdirecteur was, kwam Werner wel buiten bestuursvergaderingen om geregeld naar kantoor, meestal na kantoortijd. Ons huis grensde aan het kantoor, dus wij zagen dat Werner iemand was die makkelijk kwam aanlopen. Dat deed hij ook bij zijn pachters. Dat vond hij bij zijn rol horen, zo hield hij contact met mensen. Maar hoe toegankelijk en sociaal de Helmichs ook waren, het waren wel mensen van een andere klasse. Mijn moeder keek ook op tegen die familie, dat voelde ik als kind. In een klein dorp verandert dat niet zomaar. Het was misschien anders geweest als mijn vader en hij samen in een oorlog hadden gevochten of als ze samen gestudeerd hadden. Zonder een dergelijke periode, waarbij kameraadschap afkomst overwint, is de kloof niet snel te overbruggen. Mijn vader en Werner Helmich leefden vlakbij elkaar, maar toch gescheiden.

### Sophie Reinders

is historisch letterkundige en werkt als docent aan de Universiteit Utrecht

### 1 PRAKTISCHE INFORMATIE

Tegenwoordig is Baak eigendom van de Stichting Elle Ministries, een internationale, interkerkelijke, christelijke organisatie. Er worden mensen met levensvragen ontvangen. Het huis is niet open voor bezoekers. *De laatste heer van Baak. Hoe de bevoorrechte klasse in Nederland plaatsmaakte voor de gewone man* van Astrid Schutte verschijnt bij Ambo|Anthos.

Baak kwam in 1868 in handen van familie van Werner Helmich. Het huidige huis dateert uit de eerste helft van de achttiende eeuw, in 1880 werd het aan de zuidoostzijde uitgebreid. Foto Paul Rijkse

